

KOOLIPOISID VABADUSSÕJAS

Koostanud Merike Jürjo,
Aart Nõmm, Hanno Ojalo

Toimetanud Ivika Arumäe
Kujundanud Jan Garshnek
Küljendanud Erje Hakman

Selle raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kaitseministeerium.

Fotod: Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum,
Rahvusarhiiv, Eesti Filmiarhiiv.

Esikaanel: Tallinna kooliõpilaste pataljoni ülem Ernst Leithammel
koos vennaga. Detail fotost.

Tagakaanel: Soomusrongi nr 1 naissõdur Melanie Laid (?) jaanuaris
1919.

© Koostajad ja kirjastus Argo, 2017

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-527-95-3

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Sisukord

EESSÕNA. Kes olid õppursõdurid?.....	5
VABADUSSÕDA VÕITMA! Kooliõpilase mälestusi Vabadussõjast.....	18
KOOLIPOISID RETKEL RAASIKULE. Ernst Tiits	27
ESIMENE, KES LANGES. Ajaloolisi momente Vabadussõjast.....	29
KATKENDEID TALLINNA KOOLIÕPILASTE PATALJONI ALGPÄEVILT. Edgar M. Eik.....	33
EDUARD WIIRALT ÕPPURSÕDURINA SOOMUSRONGIL. Väljavõte päevaraamatust	43
GRAAFIK PAUL LIIVAK VABADUSSÕJAS.....	46
KOOLIÕPILASENA VABADUSSÕTTA. Vene õppursõduri mälestusi	52
LANGENUD ÕPPURSÕDURI OSKAR PÕDERI PÄEVIK.....	59
EPISOODE TALLINNA ÕPPURITE VIIMASE SUUREMA SALGA SOOMUSRONGIDELE SÕIDUST. H. Järv	73
SIIS, KUI MEID RISTITI TULEGA ... Õppursõduri mälestusi.....	86
KOOLIPOISID. ISIKLIKKE MÄLESTUSI MEIE ISESEISVUSE SAABUMISPÄEVADELT. Johannes Pals.....	89
1919. AASTA 1. MAI TALLINNAS. Elmar Räästas.....	114
ÜHES KAAREL EENPALUGA VABADUSSÕJA RINDEL. Albert Kivikas	117

KOOLIPOISID. ISIKLIKKE MÄLESTUSI MEIE ISESEISVUSE SAABUMISPÄEVADELT. Tartu Kooliõpilaste Pataljoni 15. aasta mälestuspäeva puhul	123
MÄLESTUSI TARTU ÕPPURSÕDURITE TEGEVUSEST EESTI ISESEISVUSE VÕITLUSE AJASTUL. Alfred Zääro.....	130
EESTI NOORIMA VABATAHTLIKU MÄLESTUSI. Enn Maltre.....	135
KOOLIPOISID. ISIKLIKKE MÄLESTUSI MEIE ISESEISVUSE SAABUMISPÄEVADELT. G. M.	139
VOLTVETI JA RUHJA ÜMBRUSE LAHINGUD 1918.–1919. AASTAL. Karl Mikkita	147
KOOLIPOISTE SÕJALINE ETTEVALMISTAMINE PAIDES. 5. roodu III rühma õppursõduri Albert Mølteri mälestusi	157
UUED SAAPAD. Karl Matisoo.....	163
VIIS VILLI JA VIIS UUT SÕDURIT. LUGU PIHKVA OPERATSIOONI PÄEVILT. Karl Matisoo	168
ISIKUNIMEDE REGISTER	174

Eessõna

Kes olid õppursõdurid?

Õppursõduriteks (kasutati ka terminit „juunior“) nimetati Eesti Vabadussõjas 1918–1920 võidelnud koolialalisi ja vahetult enne Eesti Rahvaväkke¹ astumist koolis (peamiselt gümnaasiumis) õppinud poisse. Õppursõdur võis olla nii rindel võitleva väeosa kui ka tagalal julgestava Kaitseliidu üksuse koosseisus.

Eesti õppursõdur ei kujutanud tol ajal endast sugugi ainulaadset nähtust. Õppurid osalesid aktiivselt võitluses iseseisva riigi eest ka Soomes, Lätis ja Poolas ning Vene kodusõjas kõikidel rinnetel (enim küll valgete seas). Näiteks Poola sõjaajaloos said legendaarseks Lwówi (nüüd Lviv Ukrainas) noored kaitsjad, keda hüüti kotkapoegadeks (*Orłęta Lwowskie*).²

Eestis tol ajal kehtinud üsna keerukas koolisüsteem koosnes algkoolist (1.–4. klass), kõrgemast algkoolist (5.–8. klass) ja gümnaasiumist (sisaldas ka 5.–8. klassi). Gümnaasiumis õpiti pärast algkooli lõpetamist kaheksa aastat, millele võis lisanduda ka 2–3 ettevalmistusklassi. Samuti tegutsesid kutseõppeasutused. Potentsiaalselt oli sobivas vanuses õpilasi 1917. aastal gümnaasiumides 13 000 ja kutsekoolides 3400 (osa neist olid tüdrukud), kusjuures eestlasi oli õppurite hulgas veidi üle poole.³ Kunagine õppursõdur Ilmar-

¹ Kaitseväge toonane ametlik nimetus.

² http://www.kresy.co.uk/lwow_eaglets.html

³ Eesti kooli ajalugu. 2. kd. 1860. aastaist 1917. aastani. Koostanud Endel Laul. Tallinn, 2010, lk 645–649.

Raamot kirjeldab oma mälestusteraamatus tollast koolisüsteemi järgnevalt: „Olen sündinud aastal 1900. Tartu Reaalkooli ettevalmistusklassi pääsesin eksamiga sügisel 1911. a. ja see kool jäi minu teiseks koduks kuni kevadeni 1917. Meie klass koosnes, nagu kogu Tartu Reaalkool, peamiselt eesti soost õpilastest. Erandiks oli minu klassis ainult kooli venelasest arsti poeg ning sõja-aastatel siginesid klassi ka mõned lätlased-sõjapõgenikud.“⁴ Perekonna Tallinna kolimise järel õppis Ilmar Raamot aastail 1917–1918 Tallinna Peetri Reaalkooli kuuendas klassis: „... reaalkoolid olid tollal kuueklassilised ja 6. klassi lõpetajaid võeti vastu Riia Polütehnikumi majandusteaduskonda või ka Tartu Ülikooli rohuteaduse või loomaarsti teaduskondadesse. Seitsmendat klassi nimetati „täiendusklassiks“, mis avas ülikooliuksed ka teistele aladele.“⁵

Õppurite vanusest rääkides tuleb kindlasti arvestada sõjaaja olusid, mis haridustee pahatihti katkestasid, ning seetõttu võis õpilaste hulgas leiduda ka tavapärasest vanemaid noorukeid. Samuti tuleks hinnangu andmisel meeles pidada, et tol ajal üldiselt, aga sõja ajal eriti, kui isad ja vanemad vennad olid mobiliseeritud, iseseisvusid noored varem ning üldiselt koheldi juba 14–15-aastaseid poisse põhimõttel, et nad peavad „mehe eest väljas olema“.

Vähesel määral hakkasid esimesed Eesti kooliõpilased pool-sõjaliste, korrakaitseliste ühenduste tegevuses osalema juba pärast 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni. Paljud õpilased astusid 1917. aasta sügisel Eestis loodud Omakaitseesse. Suuremal hulgal liitus kooliõpilasi, eriti Tallinnas, sügisel 1918 Saksa okupatsiooni ajal loodud *Bürgerwehr*'i salajase, eestimeelse osaga. Arvukalt ja organiseeritult ühinesid õpilased juba novembris 1918 vastloodud Kaitseliiduga ning seejärel ka Eesti Rahvaväega.⁶

16. novembril 1918 otsustas Ajutine Valitsus kutsuda kokku vabatahtliku Rahvaväe suurusega 25 000 meest. Esimese kutse peale saabus kohale ainult 800 meest ning tuli välja kuulutada üldmobilisatsioon. Kuna Rahvaväkke mobiliseeriti mehi eluaastates 21

⁴ Raamot, Ilmar. Mälestused I. Turu, 1975, lk 11.

⁵ Samas, lk 27.

⁶ Tuvikene, Karl. Tallinna õppurkond eesti iseseisvusvõitluses. – Vabadussõja Tähistel nr 12, 1938, lk 352, 354.

kuni 35, said nooremad astuda sõjaväkke ainult vabatahtlikena.⁷ Noortelt nõuti sõjaväkke astumisel vanemate kirjalikku luba. Üldiselt olid enamik õppursõdureid 16–18-aastased, kuid leidis ka nooremaid alates 14. eluaastast ning vanemaid 19–20 aasta vanuses.⁸

Sõja algusperioodil läks üle terve Eesti nii Kaitseliitu kui ka rindeväeosadesse vabatahtlikult arvukalt koolipoisse ning sõja ajal teenis õppursõdurina eri väeosades 2000–3000 kooliõpilast. Kõige massilisem õppursõdurite tulv Kaitseliitu ja Rahvaväkke leidis aset 1918. aasta novembris–detsembris, kui Tallinna, Tartu, Narva, Rakvere, Viljandi ja Pärnu kooliõpilased astusid vabatahtlikult toona moodustamisel olnud üksuste ridadesse.

Loomulikult ei pidanud Eesti sõjaväe juhtkond alaealiste kooliõpilaste rindel kasutamist isegi tol ajal normaalseks. Kui vahetu surmaoht noorele riigile kadus ja sõjaline olukord seda vähegi võimaldas, üritati õppursõdureid rindevõitlusest säästa ning samal ajal anda neile sõjaväeteenistuse kõrval võimalus haridustee jätkamiseks. Nooremaid poisse püüti enam rakendada koolitööl, vähem sõjalistel õppustel, samas peeti otstarbekaks õppursõdurite kasutamist tagala julgestamisel. Samal ajal tegeldi neile sõjalise väljaõppe andmisega. Sügisel 1919 korraldati õppursõdurite tegevus ümber. Kooliõpilastest, kes ei kuulunud mobilisatsiooni alla, kuid tegutsesid Kaitseliidus, formeeriti Kaitseliidu ülema korraldusel igas maakonnas üks kooliõpilaste rood, Tallinnas, Tartus ja Viljandis moodustati aga kooliõpilaste pataljonid.

Peale riigi sisejulgeoleku tagamise ja igapäevase valveteenistuse kogu Vabadussõja vältel jõudsid õppursõdurid aktiivselt võidelda rindel (eelkõige 1918.–1919. aasta talvel) – soomusrongidel, Meredessantpataljonis, Kuperjanovi pataljonis, Scoutspataljonis ning mitmes jalaväepolgus ja kaitsepataljonis. Oli ka selliseid õppursõdureid, kes võitlesid rindel Vabadussõja algusest lõpuni, kuid üldiselt kasutati alates 1919. aasta suvest neid vahetus sõjategevuses

⁷ Karmo, Märt. Must-kuldne müts me peas ... I. Tallinna Realkool 1917–1920. Tallinn, 2011, lk 88, 93.

⁸ Samas, lk 93,139.

juba harva.⁹ Osa õppursõdureid astus ka 1919. aasta kevadel asutatud Sõjakooli, kus õppetöö algas 22. aprillil. Selle esimese lennu puhul (kolmel erialal kokku 191 lipnikku) oli valdavalt tegemist endiste õppursõduritega, kellest vaid ligikaudu 30-l ei olnud eelnevat lahingukogemust. Selle lennu seas oli üliõpilasi või juba ülikooli või polütehnikumi lõpetanud üle 30, täielikku gümnaasiumiharidust omas kuni 45 õppurit. Ülejäänud olid peamiselt gümnaasiumide ning kommers- ja kaubanduskoolide vanemate klasside õpilased.¹⁰

Õppursõduritest moodustatud üksused

Tallinna keskkoolide õpilaste organiseerimine algas võimlemis-õpetajate Peeter Kanni ja Anton Õunapuu eestvõttel kohe pärast Veebruarirevolutsiooni 1917. aastal. Enamlaste riigipöörde järel novembris 1917 loodi Tallinnas salaorganisatsioon Keskkooliõpilaste Keskkomitee, mis asus koolipoisse sõjaliselt ette valmistama. Võimlemistundides ja vabal ajal õpiti lukustatud uste taga salaja relvade käsitlemist. See tegevus jätkus ka Saksa okupatsiooni ajal. Tänu võimlemisõpetajatele Kannile ja Õunapuule võidi uuesti tööd alustanud Ajutise Valitsuse esimesel päeval, 11. novembril 1918, saata Tallinnas tänavatele korda hoidma paarsada õppurikorraldajat. Need paarsada koolipoissi olid eestlastest ohvitseride kõrval esimesed, kes ühinesid samal päeval loodud Kaitseliiduga. Nende noorte hulgast pärinesid ka 81 vabatahtlikku, kes suundusid 27. novembril Johan Pitka kutsel Tallinnast Narva punaväele vastu. Alates 28. novembrist tegid nad kaasa ka seal puhkenud lahingud. Üks salkkond Tallinna kooliõpilasi, kuulipildurite rühm, jõudis ainult mõni minut enne seda, kui sakslased Narva sillad õhku lasksid, üle silla jõe läänekaldale tulla, samas kui teine salk jäi idakaldale, kust neil läks korda sillarususid pidi või paatidega üle jõe pääseda.

⁹ Samas, lk 142.

¹⁰ Seene, Andres. Vabariigi Sõjakooli asutamine ja selle esimese Vabadussõja-aegse lennu lõpetajad. – Juhid ja juhtimine Eesti Vabadussõjas 1918–1920. Tartu, 2010, lk 77.

Tallinna kooliõpilane-kaitseliitlane A. Buldas¹¹ sai põrutada, kui ta viimasel hetkel üle silla jooksis.¹²

Pea- ja sõjaministri Konstantin Pätsi korraldusega, mis avaldati 15. detsembril 1918 ajalehes Tallinna Teataja, loodi kooliõpilaste väeosa linna julgeoleku tagamiseks.

Tallinna Teataja avaldas:

Seda tähele pannes, et kõik Tallinna koolid oma töö on lõpetanud ja et peaaegu kõik vanemad kooliõpilased juba Eesti Kaitseliidus teenivad, on otsustatud:

1. Kooliõpilastest sõjaväeline rood Tallinna kaitseks organiseerida.

2. Kooliõpilaste roodu peavad astuma kõikide keskkoolide 3 vanemat klassi, kahe kaubanduse-, viimase klassi kommertskooli ja kõik tehnika-, põllutöö- ja kunstikooli õpilased.

3. Kooliõpilased nimetatud roodus saavad prii söögi, 4 rubla päevas palka ja riided.

4. Kooliõpilaste rood asub endise Beljajeva gümnaasiumi ruumides, Narva maantee nr 6-a, kuhu kõik õpilased, ka need, kes maale on sõitnud, viibimata ilmuma peavad, võimalikult magamise pesu kaasa võttes. Mitteilmujuaid karistatakse.

14. detsember 1918 Kooliõpilaste roodu organiseerija ja ülem H. Lepp.

Narva maantee koolimajja ilmus 284 õpilast, kellest formeeriti kooliõpilaste rood. Selle tuumiku moodustasid Tallinna gümnaasiumide ja Kaubanduskooli vanemate klasside õpilased. Rooduülemaks määrati esialgu leitnant Hugo Lepp¹³, mõni päev hiljem alamkapten Laamann¹⁴.

¹¹ Aleksander Buldas, ka Buldas-Bullers (1902–1942 Ussollag), tegevteenistuses alates 1921. aastast 1. suurtükiväegrupis, arvati 1936. aastal reservi kapteni auastmes.

¹² Leets, Georg. Vabadussõja algus. Narva lahing 28. novembril 1918. Tartu, 2008, lk 49; Pitka, Johan. Rajusõlmed. Mälestusi aastatest 1914–1919. Bath, 1972, lk 44–45.

¹³ Hugo Lepp (?–1940), aastail 1921–1933 teenis 1. ja 2. soomusrongirügemendis, arvati reservi majori auastmes.

¹⁴ Paul Georg Laamann (1893–1946 Tallinn), VR I/3, Vabadussõja ajal kitsarööpmelise soomusrongi nr 2 ülem, tegevteenistuses KL Võrumaa Malevas 1930–1936, hukati 25. jaanuaril 1945 Nõukogude repressiivorganite poolt.

Roodu ülesanne oli tagada pealinnas sisejulgeolek, kuid peagi võeti endale lisakohustus olla rindeväeosadele tagavaraüksuseks, sest kooliõpilaste tung rindele osutus oodatust suuremaks. Nii ilmus 20. detsembril laiarööpmelise soomusrongi nr 3 meeskonna moodustamisele 50-mehelise puudujäägi katmiseks kooliõpilaste roodust 80 soovijat. 26. detsembril suundus leitnant Lepp 40-mehelise salgaga laiarööpmelisele soomusrongile nr 2.

Ühtekokku kogunes 1918. aasta detsembri jooksul roodu 550 õpilast ja seitse ohvitseri, kellest rindele suundus 118 õpilast ja neli ohvitseri. Kui liita neile ka juba 27. novembril Narva alla saadetud 81 vabatahtlikku, siis suureneb 1918. aasta novembris ja detsembris rindele läinute arv pea 200-ni.¹⁵ Ilmar Raamot, kes registreeris end 8. detsembril koos tosina koolivennaga formeerimisel olnud nn löögipataljoni (sellesse kogunes kõigest 142 meest ja poissi, kes jagati laiiali soomusrongidele ja muudesse üksustesse), meenutab, et „... sõttaminejate ja kojujääjate vahel tekkis päevapealt „seisuste“ vahe ja imelikul viisil hindan ma tänapäevani oma klassivendi selle järgi, kes tollal tuli kaasa või kes ei tulnud“.¹⁶

Arusaadavalt oligi õppursõdureid kõige rohkem Tallinnas, kus oli enim koole ja seega ka õpilasi. Sageli on rõhutatud, et kooliõpilaste rood moodustati vabatahtlikest, mis on ka osaliselt õige, sest ülalnimetatud korraldusest hoolimata polnud noorel Eesti Vabariigil Vabadussõja algperioodil aega ega sunnivahendeid kõigi õppurite mobiliseerimiseks. Roodu moodustamise vahetu põhjus oli eelkõige üldine plahvatusohtlik olukord Tallinnas, kus enamlased valmistusid otseseks võimuhaaramiseks ja vabariigi kukutamiseks.

Kooliõpilaste rood allutati sisekaitse ülemale kindralmajor Ernst Põdderile, kelle käsul moodustati sellest 400-meheline Tallinna kooliõpilaste pataljon. Selle ülemaks sai alamleitnant Ernst Leithammel.¹⁷ Pataljoni koosseisus olid kolm roodu, kuulipilduja-

¹⁵ Tuvikene, Karl. Kooliõpilaste osa Vabadusesõjas. – Sõdur nr 31/32, 1931, lk 852–853.

¹⁶ Raamot, lk 49.

¹⁷ Kolonel Ernst Leithammel (1894–1955 Stockholm) töötas aastail 1927–1940 Kaitseministeeriumis juriskonsuldina.

ja töökomando ning orkester. Hiljem loodi ka õppekomando, kus tegeldi allohvitseride ettevalmistamisega.¹⁸

Õppursõdurite peamine kohustus oli igapäevase sisejulgeoleku kindlustamine Tallinnas ning oma ülesandeid täitsid nad ka ärevatel päevadel – 17. ja 26. detsembril 1918 ning 1. mail 1919 pealinnas toimunud mässukatsete, rahutuste ja meelevalduste ajal.¹⁹

Lahingutegevusest sõjatandritel võtsid Tallinna kooliõpilased vabatahtlikena osa põhiliselt soomusrongidel, Meredessantpataljonis ja 4. jalaväepolgus sõdades.²⁰ Pikemat aega rindel olnud õppursõdurid vahetati aeg-ajalt välja kooliõpilaste pataljonist saadetud uute vabatahtlike vastu (erandjuhtudel määrasid asendajaid ka ülemused).

Kokku käis Tallinna pataljonist läbi ligikaudu tuhat õppursõdurit, kellest lahingutegevuses osales 300. Lahingutes langes 25 pataljoni õppursõdurit ja kaks ohvitseri.²¹

Eesti Vabadussõjas langenud Tallinna õppursõdurite nimekiri

Kallismaa, Raoul	Linna Poeglaste Gümnaasium (Gustav Adolfi Gümnaasium)
Läänemets, Hugo	“
Püss, Hans	“
Reinok, Nikolai	“
Vellmann, Heinrich	“
Viikmann, Artur	“
Ambrosius, Gunnar	“
Koger, Johannes	Põllutöö Keskkool
Treiberg, Kristjan	“
Triigel, Harald	Linna I Reaalkool (Reaalkool)
Seeberg, Eugen	“
Dobka, Gunnar	“
Sisask, Artur	“
Ende, Richard	Westholmi Eragümnaasium (võitles ca 60 poissi)
Kokla, Johannes	“

¹⁸ Tuvikene, lk 357.

¹⁹ Tuvikene, lk 358; Karmo, lk 104–109.

²⁰ Tuvikene, lk 354–355.

²¹ Traksmaa, August. Lühike Vabadussõja ajalugu. Tallinn, 1992, lk 210.

Vart, Karl	Linna Õhtukeskkool
Stein, Otto	``
Tõnisson, Johannes	Linna II Reaalkool (Tehnika Ühisgümnaasium)
Friedrichson, Evald	``
Trauss, Valter	Linna Poeglaste Kaubanduskool
Joost, Sergei	``
Tammjärv, Oskar	``
Reisner, Valter	Linnakool (Vene tn)

Kokku on andmeid 24 Vabadussõjas langenud Tallinna õppursõduri kohta, üks nimi on jäänud märkimata.

Tartus algas kooliõpilaste astumine Kaitseliitu 1918. aasta novembris. Vastav otsus tehti 12. novembril Kommertsikooli ruumides toimunud koosolekul, kus kutsuti õpilasi Kaitseliiduga ühinema. Aktiivsemad olid Treffneri gümnaasiumi ja Kommertsikooli õpilased oma õpetajate-ohvitseride eestvedamisel. Novembri lõpul varustati kõik õpilased-kaitseliitlased Kaitseliidult saadud relvadega. Tartu õppursõdureid kasutati linna korraldajate, väejuuksikute püüdmisel, kohalike enamlaste juures peidetud relvade otsimisel ja võitluses rüüstajatega. Tartu Kaitseliidu esimene ülem, hilisem soomusrongide diviisi ülem kolonel Karl Parts²² meenutab talle omases ülevoolavas stiilis, et „... ei unusta ka kirjeldamata vaimustust Treffneri kooliõpilaste roodus, mis oli samuti üleöö kokku jooksnud“.²³

Punaväe Tartule lähendes lahkusid õppursõdurid (umbes sadakond poissi) 21. detsembri varahommikul koos Tartu kaitseliitlastega. Paarkümmend Treffneri gümnaasiumi õpilast ühinesid järgmisel päeval leitnant Kuperjanovi salgaga, kus nad tegid kaasa kõik lahingud kuni 1919. aasta kevadeni. Enamik Tartust lahkunud õpilasi taandus aga üle Põltsamaa Viljandisse, kus formeeriti

²² Karl Parts (1886–1941 Kirov), VR I/1, VR II/2 ja II/3. Vabadussõja ajal laiarööpmelise soomusrongi nr 2 ülem ja soomusrongide üldjuht, arvati erru koloneli auastmes 1925. aastal, hiljem põllumees.

²³ Parts, Karl. Kas võit või surm. Mälestusi võitluspäevilt isamaa eest. Tallinn, 1991, lk 7.

Tartu Kaitseliidu ülemaks määratud alamleitnant Karl Einbundi²⁴ juhtimisel kahest roodust koosnev Tartu vabatahtlike pataljon. Pataljoni 1. roodu moodustasid Treffneri gümnaasiumi ja 2. roodu Kommertskooli õpilased. 1919. aasta jaanuari alul oli pataljonis 220 poissi. 6. jaanuaril 1919 võttis pataljon osa lahingust Kärstna mõisa juures, hiljem osales Eesti vägede edukas vastupealetungis piki Võrtsjärve idakallast kuni Valgani. Jaanuari lõpul oli pataljonis juba 400 õppursõdurit. Kaks nädalat kestnud lahingutes langes neist kuus ja sai haavata 18.²⁵ Selle sõjaperioodi on surematuks kirjutanud Albert Kivikas, kes õppis toona Tartu Kommertskoolis ja oli just saanud 21-aastaseks, oma raamatu „Nimed marmortahvil“ esimeses osas, mis ilmus esmatrükis 1936. aastal.

Pärast puhkust ja Tartus toimunud ümberformeerimist sai pataljon uueks nimeks Tartu Kaitsepataljon. Kõik selle õppursõdurid koondati reservroodu. 15. märtsil 1919 moodustati sõjavägede ülemjuhataja korraldusel Tartu linna ja maakonna kooliõpilastest alamkapten Elmar Gerhard Saali juhtimisel iseseisev väeosa – Tartu kooliõpilaste pataljon. Õppursõdurid elasid kasarmus, said palka ja süüa, võtsid pärast koolitööd osa sõjalistest õppustest ning käisid valveteenistuses. Pataljonis oli ka oma õppekomando, kus õppursõduritele anti allohvitseri ettevalmistus. Just viimastest tunti väeosades sõja ajal suurt puudust. Juunioride arv pataljonis tõusis 1000-ni ning pataljon kujutas endast väljaõpetatud ja distsiplineeritud tagavaraüksust, mida võis kasutada ka sõjategevuses.

Selleks tekkis vajadus 1919. aasta augusti keskel, kui Punaarmee pealetungil Pihkvale ähvardas oht, et Eesti Pihkvast ida pool asuvad väeosad lõigatakse oma tagalast ära. Nüüd saigi Tartu kooliõpilaste pataljon käsu Pihkva rindele appi minna. Tartu õppursõdurid pidasid 19.–24. augustini Velikaja jõe kallastel ägedaid lahinguid ja kandsid tõsiseid kaotusi. Kooliõpilastest sai surma 11, haavata üle

²⁴ Karl Einbund, alates 1935 Kaarel Eenpalu (1888–1942 Vjatka vangilaager), 1932 riigivanem, 1938–1939 peaminister. Formeeris 1919. aastal 2. suurtüki-väepolgu 7. patarei ja oli selle ülem.

²⁵ Traksmäe, lk 213.

20 ning teadmata kadunuks jäi 20 noorukit.²⁶ Kuid vaenlase edasitung tõkestati ja see kergendas Eesti vägede tagasitõmbumist Pihkva alt. Pärast neid lahinguid viidi juuniorid uuesti Tartusse ja kuni Vabadussõja lõpuni neid sõjategevuses enam ei rakendatud.

Viljandi ja **Pärnu** koolide õpilased, kes soovisid Eesti Vabariiki relvaga kaitsta, hakkasid Kaitseliitu astuma alates 1918. aasta novembrist. Kaitseliidust suundus osa neist edasi Scoutspataljoni ja nendes linnades moodustatud kaitsepataljonidesse, mille ridades nad lahingutest osa võtsid.²⁷ Koos 6. jalaväepolguga võitlesid õppursõdurid ka *Landeswehr*'i sõjas. 6. polgu ridades võttis Vabadussõja lahingutest osa üle 200 kooliõpilase. Neist langes üheksa ja sai haavata 49 noorukit.²⁸ Mais 1919 koondati kõik Viljandi ja Pärnu maakondade kooliõpilased eriroodudesse, mis ühendati Viljandi-Pärnu kooliõpilaste pataljoniks.²⁹ Kuni sõja lõpuni pataljoni enam lahingutes ei kasutatud. 1919. aasta sügisel jätkasid õppursõdurid koolitööd, võttes samal ajal osa õppustest ning täites sisejulgeoleku tagamise ja garnisoniteenistuse kohustusi.

Virumaa kooliõpilased osalesid esimestest päevadest peale aktiivselt Kaitseliidu tegevuses ja hiljem Vabadussõjas. Narvas olid gümnaasiumiõpilased juba revolutsiooni ja Saksa okupatsiooni ajal loonud pörandaaluse organisatsiooni. Narvas enne Vabadussõja puhkemist registreeritud 150-st kaitseliitlasest olid sadakond kooliõpilased. Koos Tallinnast Narva saabunud õppursõduritega osales 28. novembril 1918 Narva lahingus umbes 160 kohalikku kooliõpilast. Taganemisel kaotati side väejuhatusega ja paljud neist sõitsid rongiga Tallinna. Koos 4. jalaväepolguga taandus Narvast lääne suunas umbes 40–50 kooliõpilast (nn Narva poisid), tehes kaasa esimesed taandumislahingud. Pärast Rakvere langemist punaste kätte lahkusid õppursõdurid kulunud jalatsite ja viletsa riietuse tõttu oma vägede juurest ja sõitsid Tallinna.³⁰

²⁶ Traksmaa, lk 214.

²⁷ Võting, Aarne. Scoutsrügement Vabadussõjas. Tallinn, 1936, lk 27–28.

²⁸ Traksmaa, lk 216.

²⁹ Samas, lk 215.

³⁰ Võting, lk 217.

Õppursõdurite panust riigi sisemise julgeoleku kindlustamisel iseloomustab nende vapper käitumine Tallinnas 17. detsembril 1918. Just Narva poistest patrull sattus Raekoja platsil kohalike enamlaste kohalekutsutud meeleavaldajate ja mässajate sekka. Viimased muutusid vägivaldseks ja üritasid koolipoistelt püsse käest rebida. Vägivalla takistamiseks ja enesekaitseks avasid õppursõdurid kallaletungijate pihta tule ning mõne surnu ja haavatu kaotanud mässajad aeti laiali.

15. jaanuaril 1919 olid Narva poisid juba Tallinnas moodustatava Meredessantpataljoni koosseisus ja osalesid koos Soome vabatahtlike üksusega 17. jaanuari öhtul Utria dessandis. Et ilmastikutingimused olid väga rasked – tugev tuul merel ja kivine rand –, aitasid just kohapealseid olusid hästi tundvad koolipoisid dessandil sobivat maabumiskohta leida.³¹ 18. jaanuaril tungisid Narva poisid koos Soome vabatahtlikega oma kodulinna, lüües sealt ägedates tänavakokkupõrgetes välja taanduvad punased.

Rakvere koolipoisid astusid 1918. aasta sügisel Kaitseliitu ja 5. polgu ridadesse. **Võrus** ühines mitukümmend kooliõpilast esialgu Kaitseliiduga ja seejärel 3. jalaväepolguga. 1919. aasta kevadeni osales kuni sajameheline 3. jalaväepolgu õppursõdurite rood lahingutes lõunarindel.

Tartu Koolipoiste Pataljoni formeerimisega koondati sinna ka Võru õppursõdurid, kes moodustasid omaette Võru roodu. Seoses koolitöö algusega viidi rood sügisel 1919 tagasi kodulinna õppetööd jätkama.

Valga kooliõpilastest võttis Vabadussõjast Kaitseliidu, linna komandandi komando või eri sõjaväeüksuste koosseisus osa umbes 50–60 õpilast, neist kolmandik lahingväeosades. Valga kooliõpilasi lahingutes ei langenud, kuid haavata ja pörutada said 5–6 õpilast.³²

Et Paides polnud enne oma riigi tulekut eestlastele poeglaste gümnaasiumi – poeglaste reaalgümnaasium avati seal alles 29. novembril 1918 –, polnud **Järvamaa** koolipoisid Vabadussõjas koondunud eraldi roodu või pataljoni nagu gümnaasiumilinnade noored, erandiks vaid novembris 1918 kooliõpilastest moodustatud

³¹ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1. osa. Tallinn, 1996, lk 375.

³² ERA 2124-2-428, l 10p.

Kaitseliidu rühm ja Järvamaa kaitsepataljoni 5. roodu III rühm. Patriootlikult meelestatud noormehed astusid siin vabatahtlikult Rahvaväkke ja läksid rindele. Kes jõudis, pani enne ka avatavas gümnaasiumis oma nime kirja, kes aga ei jõudnud, tegi seda hiljem.³³

Kokkuvõtteks

Pärast Vabadussõja lõppu tänas Eesti Vabariik noori sõjamehi, annetades neile autasusid ja aidates neid nende haridusteel õppe-maksust vabastamise ja tasuta õpikutega. Paljudele Vabadussõjas osalenud õppursõduritele ei olnud aga tavapärasesse tsiviil- ja kooliellu tagasipöördumine lihtne – aastatel 1917–1920 oli kogetud ja nähtud liiga palju sõjakoledusi ja nii mõndagi sellist, mis kõvasti erines varem õigeks peetust.

Õppursõdureid on väga hästi iseloomustanud Vabadussõja-aegne sõjavägede ülemjuhataja kindral Johan Laidoner: „Koolipoisid töid meile usu, et meie võidame, ja see on suurim and, mis nad on andnud Eesti Vabariigile ta sünniajal.“³⁴

Õppursõdurite kohta pole seni omaette uurimust ilmunud. Ühe parima lühikokkuvõtte nende panusest on teinud kindralmajor August Traksmäe oma 1939. aastal ilmunud raamatus „Lühike Vabadussõja ajalugu“. Tema kirjutatu on leidnud sagedast tsiteerimist. Märkida tasuks veel perioodilise väljaande Vabadussõja Tähistel 1938. aasta detsembrikuu erinumbrit, milles kapten Karl Tuvikene annab põhjaliku ülevaate Tallinna õppursõdurite üksuste moodustamisest ja tegevusest. 1936. aastal ilmusid omaette raamatuna õppursõdur Jaan Perti väga lennukad ja romantilised mälestused „Ühe õppursõduri sõjatee. Mälestusi Vabadussõjast“.

Käesolevasse raamatusse on koondatud paarikümne õppursõduri mälestused. Valikuga on püütud nende noorte sõjameeste kogemusi ja panust võimalikult laiahaardeliselt valgustada. Seetõttu on näidatud eri linnadest pärit noorukite osalust Vabadussõjas eri

³³ Sokk, Henn. Paide kooliõpilased Vabadussõjas. Paide, 2015, lk 8, 12, 14.

³⁴ Karmo, lk 173.

väeosades – jalaväepolkudes, soomusrongidel, Meredessantpataljonis ja vabatahtlike üksustes.

Need mälestused jutustavad meile, milliste raskustega – alates vanemate vastuseisust kuni viletsate talverõivaste ja jalatsiteni – pidid õppursõdurid tol keerulisel ajal kokku puutuma. Vabadussõja algul tuli varustamisraskuste tõttu taluda külma ja nälga, leppida haigestumise või haavataasaamise korral kesise või olematu arstiabiga, võidelda peale vaenlase ka laudadest ja liivast kombineeritud soomusrongide algelisuse ja tõrkuvate püssidega ning eelkõige võita iseennast ja oma hirme, sest peale langemise või invaliidistumise sõjaväljal ähvardas neid kui vabatahtlikke vaenlase kätte vangilangemise korral piinarikas surm. Neist mälestustest kumab läbi noorte sõttaminejate kindel võitlustahe, aga ka kohatine teadmatus ees oodanud ohtude tõsidusest.

Vabadussõda võitma!

Kooliõpilase mälestusi Vabadussõjast

Autor teadmata

Kaitse Kodu! nr 11/12, 1935

Läänerindel oli seisukord muutuseta, see tähendab, sakslased said kõvasti vatti. Vene-Saksa frondil käisid aga kõvad vennastumised.

Venelased ronisid kaevikuist välja, sülelesid sakslasi ja teatasid neile, et lai naeratus habemesse kasvanud näol:

„Eh, vennad, meil, teate, on nüüd vabadus!“

Sakslased ei saanud aru.

„Vot, koerapojad, te ei tea, mis tähendab vabadus!“ raputasid venelased uskumatult oma laiu habemeid. „*Svobooda*,¹ tähendab, et pole enam tsaarbatjuškat.“

„Aga kuidas saab ilma kaiserita?“ imestasid sakslased.

„Meil, teate, on nüüd ajutine valitsus,“ uhkustasid venelased.

„Aga ikkagi valitsus,“ naersid sakslased. „Tolad, teid on ninapidi veetud, – mis vabadus see on, kui on ajutinegi valitsus.“

Venelased kukutasid ajutise valitsuse ...

„Teate, seltsimehed, nüüd pole meil enam ajutist valitsust, seda koerapoeaga,“ teatasid nüüd kaevikuist lagedale roninud venelased.

„Kerenski² laski jalga ... Nüüd oleme ise peremehed ... Ja ohvitsere, lontrusi, meil enam ei ole – kõik kihutasime kaelapidi minema. Eh, südamekesed, te, vennad, ei tea, mis tähendab *svobooda*.“

¹ Vabadus (vene keeles).

² Aleksandr Kerenski (1881–1970), Venemaa peaminister juuli-november 1917.

„Tõesti?“ imestasid sakslased. „Aga allohvitserid? Kas need ka enam ei tohi vastu lõugu peksta?“

„Eh,“ löid venelased käega. „Jefreitorid on nüüd tähtsad härrad – polgu ja roodu komissarid. Need, koerapojad, lakuvad nüüd ringi. Meiesuguse vennaga pole neil enam aega jahtida.“

Nüüd alles said sakslased aru, et *svoboda* oli tõesti üks tore asi, ning liinilt puhkusele lastud sakslased tõukasid troonilt Kaiseri.

Saksamaa oli vabariik ...

Kõigil vabariiklikel saksa sõdureil oli nüüd ühine suur soov – „*Nach Heimat!*“³

Tallinnas andis see end õige teravasti tunda. Palavliku kiirusega hakkasid okupatsiooniväed likvideerima, mis veel vähegi likvideerida andis. Mida nad aga kaasa ei saanud võtta, selle hävitasid nad või uputasid merre.

Oli november 1918.

Okupatsiooni ajal koolipoistest põranda all loodud Kaitseliit hakkas tegutsema avalikult. Jälle oli Eesti iseseisev vabariik, ehk küll mitte kellegi poolt *de facto* ja *de jure* tunnustatud ning ilma isikliku valitsusväeta. Koolipoistest koosnev Kaitseliit oli noore ajutise valitsuse ainus tugi. Koolipoisid pidasid linnas korda, koolipoisid võtsid sakslasilt üle ladusid, komandantuure ja vallavalitsusi, koolipoisid kaitsesid ajutist valitsust, koolipoisid viisid teistesse linnadesse ajutise valitsuse salajasi käske – ühe sõnaga, koolipoisteta siis läbi ei saadud.

Koolides lepiti poiste puudumisega kui paratamatusega. Vanemate klasside ruumid jäid üha tühjemaks, sedavõrd, kuidas poisid astusid kaitseliitu, ning lõpuks oldi sunnitud koolid poiste puudumisel sulgema.

24. novembri (1918) õhtul istusin Erkaga, oma uue sõbraga Nikolai (praeguse Gustav Adolfi) gümnaasiumist, püssid põlvede vahel, Brooksmäel, Kaitseliidu staabis,⁴ arutasime poliitilist olukorda ning tuletasime meelde läbielatud seiklusi.

³ Kожу! (saksa keeles).

⁴ Kaitseliidu staap asus Suur-Brooksmägi 8, 1. korrusel oli relvaladu, teisel korrusel staabiruumid.

Väljas oli kuiv, lumeta talv. Tuul keerutas vastikut külma tolmu üksikuile jalakäijaile näkku, nii et siis jälle tormata edasi, tõstes õhku rentsleist koristamata paberipahna.

Oli aeg, et isegi südalinnas võisid tänavad seista pühkimata.

Tegime koolist „poppi“ juba üle nädala, aga pahaks ei pannud seda keegi. Isegi kodus mitte. Ja kuupalju ma kodus sain olla? Vahest lõin nagu välku ja olingi uuesti kadunud.

Tegevust oli siis meiesugusel laialt. Koolipoisita siis läbi ei saadud. Meid jätkus aga ka igale poole ... Kuupalju ei saatnud meiegi Erkaga korda nende paari nädala jooksul! Vangide äratoomine Naissaarelt ja Väana-Peetrist, kus neid sakslaste poolt süütult kinni hoiti ... Sadama külmutusmaja ülevõtmine ja selle kaitsmine rüüstamishimuliste vastu käsipritsiga ... Kaitseministeeriumi maja ülevõtmine sakslasilt ... Siis Tartu sõit salajaste kirjadega ja mobilisatsiooni müürilehtedega ...

Tõesti pea võttis kirjuks seda arutades.

Nüüd istusime aga unustatult Kaitseliidu staabis ja nähtavasti keegi ei vajanud meie valmisolekut.

Mitmest väikesest toakesest koosnev ruum oli täis tubakasuitsu ja jutukõminat. Vahetpidamata vooris kaitseliitlasi sisse ja välja – kes tulid patrullist ja kes läksid sinna.

Istusime Erkaga ahju kõrval juba igaviku. Ahi oli köetud tuli-kuumaks. Soe väsimus täitis konte ...

Ei, meid polnud täna vaja kellelegi!

Oli räbal päev. Mitte mingisugust vähegi huvitavat ülesannet. Vähemaga ei tahtnud me pärast kõiki neid suuremaid kuidagi leppida. Käigu patrullis isikud, kel pole kogemusi millegi tähtsama sooritamise jaoks. Kaotasime juba lootuse, et meid sel õhtul vajatakse. Kas tõesti tuleb jälle minna koolipinki nühkima? ...

Soe ahi ajas nagu kiuste une peale ...

„Erka, ma lähen koju sööma ja magama. Homme hommikul lähen kooli ... Siin konutamisest ei tule ka midagi välja ...“ Tõusin otsustavalt püsti.

„Asjalik jutt ...“ ütles selle peale Erka ja hakkas ka ennast kohendama väljaminekuks.

Esikus oli korraga märgata liikumist. Sisse astus sõjaväelaste saatel J. Pitka ...

Pitkat tundis juba tol ajal iga koolipoiss.

Krapsti olime Erkaga püsti. Kojumineku mõtted olid nagu käega pühitud. Kui juba vana Pitka ise on kohal, siis on loota kindlasti midagi huvitavat. Meie lootused ei petnud meid ka seekord. Poisid käsutati ritta ja Pitka sammus habet näppides mitu ja mitu korda poisse uurides rivi eest mööda.

Vana oli nähtavasti väga raskeis mõtteis. Sügav murekorts kulmude vahel, silmitses ta mõtlikult meie sangarlikku rivi. Kõik olid eranditult koolipoisid, veneaegseis vormiriideis, mütsid teatud hoolimatu noblessiga veetud ühele kõrvale, nii et pool pead ühes sassiaetud juustega oli paljas, ja punnis padrunitaskud olid raskelt rippumas kooli lakkrihma küljes.

„Peaks ta valima mind,“ mõtlesin kogu aja ja hoidsin tugevasti pöialt.

Pitka jõudis lõpuks nähtavasti mingisugusele otsusele. Ta jättis tammumise, saatis veel kord uuriva, mures pilgu üle rivi ning küsis kuidagi kohmakalt, värvitult: „Kas ehk juhtub teie seas olema kedagi, kel on hea nägemine? Noh, kes on käinud varemalt jahil või nii ... Astugu aga julgesti rivist välja ...“

Poisid vaatasid nõutult üksteisele näkku. Välja ei astunud keegi. Pitka pidi veelkord võtma appi oma kõneosavuse, et julgustada jahimehi, enne kui rivist astus välja kõhklevalt üks meie klassi poiss, kes minu imestuseks osutus jahimeheks. Aga kus sa võid teada kõikide oma koolivendade häid omadusi!

Nähtavasti jätkus Pitkale ühest jahimehest.

„Kas ehk leidub teie seas üks julge poiss? Ärgu häbenegu, astugu aga välja,“ julgustas ta kõhkleva löönud poisse.

Küsimus oli liiga otsekohene. Arg meist ei tahtnud olla keegi. Kuid end teiste poiste ees julgeks tunnistada? Nii võis sattude väga kergesti teiste tõgamise alla.

Seisime rivis Erkaga nagu tuliste süte peal. Kõigest hingest tahtsime võtta osa eelolevast paljutootavast ülesandest, aga kuidas sa ütled kõigi poiste kuuldes: „Vaata, mina olen see kõige kangem mees!“

„Las' läheb vähemalt Erkagi,“ mõtlesin. „Ega tema ka risti ette löö, kui on vaja mõnd hädaohtlikku asja korda saata. Tema oskab oma

julgest hästi välja näidata, kuna mina vaid oma arguse varjamises olen suur meister.“

Hakkasin suruma Erkat enda kõrvalt rivist välja. Erka hakkas omakorda tegema samasugust nalja minuga. Pärast ta seletas, et temale olevat pähe tulnud minu kohta samad mõtted, mis minul tema kohta. Meie vahel tekkis rivis väike rabelemine ning korraga seisime enestelegi ootamata rivist väljas Pitka ees. Hoidsime kõvasti teineteisel käest kinni ja katsusime midagi seletada tulevasele admiralile.

„Sooh, ja isegi kaks julget poissi leidus teie hulgas,“ rõõmustas Pitka.

„Ja kas teie kõik tahate olla arad?“ pöördus ta noomivalt ülejäänud poiste poole. Rahulolematuse mõmin oli vastuseks.

„Nojah, seda ma arvasin, et olete kõik tublid, julged poisid,“ õhutas neid Pitka, „aga meil läheb vaja tõesti palju julgeid ja tublisid poisse, et sakslastelt Narvas võtta üle kõik sõjaväe laod ja asutused ning olla Narvas seni, kuni seal luuakse Kaitseliit. Kes teist tahab õhtul sõita Narva, olgu kell üheksa siin tagasi. Ühtlasi kutsuge kaasa niipalju tuttavaid kaitseliitlasi, kui aga vähegi suudate. Narvas tuleb teil olla mõni päev, nii et ärge unustage võtta kaasa kõike vajalikku. Seniks nägemiseni ... Ja teie, noored mehed,“ nüüd pöördus Pitka isiklikult minu poole – „olete tublid poisid. Kas te maksimi tunnete?“

„Kas seda Maksimi, kes Narva maanteel kino peab?“ pärisin. „Teda tunnen ainult näo järgi.“

Maksiim oli nimelt ühe tuttava poisi onu ja selle poisiga olime käinud paar korda noolimas, et saaks prii kinosse.

„Teisel, ühe silmaga Maksimil on Tänassilma külas talu. Seda Maksimi tunnen ma ka kaunis pealiskaudselt,“ lisasin.

Esimest korda Kaitseliidu staabis viibimise ajal naeratas Pitka: „Ei, ma mõtlesin kuulipildujat-maksiimi. Kui te teda ei tunne, küll siis varsti saate temaga tuttavaks.“

„Kuulipildujat-maksiimi tunneme me ka,“ leidis nüüd Erka omakorda põhjuse uhkustada. „Kui okupatsiooniväed sisse marssisid, siis lasksime maksimist Paksu Margareeta juures vene madruseid.“

„See on tubli, vaat’ see on tubli,“ kiitis Pitka, aga kaua ta Erka loba kuulata ei tahtnud.

„Nüüd käige kiiresti kodus ära ja ärge unustage ka teisi poisse kaasa kutsumast,“ ütles ta meile isiklikult ja lahkus staabist.

Kaht korda me seda endile ütelda ei lasknud. Lippasime kodu poole, nagu oleks meil kõhualune jalgu täis kasvanud. Ime küll, kui nii tähtis mees meiega lahkesti juttu ajab!

Kodust midagi suuremat kaasa võtta ei olnud, sest isegi vilets tšekileib oli otsas ja uue sabasse võis minna alles järgmisel hommikul.

Kodus meelitasin Narva kaasa oma vanema venna – kaitseliitlase, kes hea sõiduvõimaluse teatamise tasuks laenas mulle oma „varrega“ saapad. Nendega sain anda endale palju tublima välimuse. Poest ostsin tuliuue puulusika ja paki „*polukrupkat*“. Suitsumees ma siis veel ei olnud, aga andis nagu rohkem vurhvi, kui „pläru“ näos tolmas.

Aega oli veel parajasti niipalju, et jõudsin joosta kahe koolivenna – kaubanduskooli õpilase – juurde, kes muidugi olid nõus Narva sõitma. Nüüd on nad minu vastu, ei tea mispärast, väga tänulikud. Kiidavad, et Narva-alused kolm nädalat olnud ilusaim aeg nende elus.

Täpselt pool tundi enne määratud aega olin kohal. Oli ka hea, sest varem tulnuile anti pikkade püsside vastu välja lühikesed ratsaväe karabiinerid. Varsti laaditi meid veoautole, mis ootas staabi ees. Veoautol oli juba üks maksim – jäme kohmakas toru nigelatel ratastel.

„Kuuliprits ... Maksim ...“ sosistasid poisid ja hoidsid endid kardetavast riistapuust aupaklikus kauguses. Ega hullu tea, millal ja missugusest otsast hakkab äkki „pritsima“ ...

*

Kahes määdunud-punases loomavagunis ühes 35 Tallinna koolipoisiga vurasin Narva poole, vastu uutele tundmatuile läbielamusile.

Ärasaatmine Tallinnast kujunes üle ootuste pidulikuks. Kaitseliit oli palganud jaama pritsimeeste orkestri, kes meie ärasõitu püüdis teha lõbusate valsi- ja marsihelidega kadestatavaks, järeletegemist väärivaks.

Ülemeelikult lõbusaiks kujunesid viimsed minutid enne ärasõitu. Seisime üldise tähelepanu keskpunktis, ja see hakkas pähe. Iga poiss kooris välja oma viimse vaimuteravuse natukese ja serveeris seda jaama kogunenud rahvale, kes aga eestlasele omase tuimusega ei tahtnud aru saada meie palavikust. Kõik pealtvaatajad jäid külmaks

ja suhtusid väga pessimistlikult meie ärasõitu. Lendasid sapised ja nõökavad märkused:

„Näe, kõrvatagused alles märjad, aga kus plotski ees ...“

„Püss, kuhu sa poisi viid?“

„Ei tea, kas imetajad ka kaasa sõidavad?“

„Küll punased neid Narva taga soskutavad ...“

Lõbus tuju kees edasi ka siis, kui loomavaguni hullumeelse rappumise ja roopajatkude taktipärase mürina saatel pealinna õhukallaletungi hädaohu tõttu siniseks võõbatud tänavalaternad jäid meist kaugele seljataha.

Istusime kõik keset vagunit asetseva põrgupalavust levitava raudahju ümber ning keerasime teravmeelsete naljade, nokkimiste ning naerulaginate saatel oma esimest „vilkat“.

Tõusin püsti ning, riskides kõikuvast vagunist saada paisatud punasekskõetud ahjule, jagasin poistele maisipaberikesi. Siis võtsin „*polukrupka*“-paki, tegin selle nurka augukese ning siputasin igale minu poole sirutatud kokkukeeratud maisipaberikesele mahorkat. See nõudis suurt osavust. Suurem osa tubakat jooksis siiski märgist mööda põrandale.

Kõige uhkem oli Erka. Ta ei leppinud lihtsa maisipaberiga, vaid keeras oma esimese „pläru“ ehtsast „kubermangu maisist“ – ajalehepaberist – ja nii suure, et see tossas ees nagu vedurikorsten.

„Näe, punapea pääsis tubaka ligi ...“

„Kus väänas alles juraka näkku ...“

„Kuule, apelsin, kas sa oskad silmast ka suitsu puhuda?“

Nõökavad märkused lendasid Erka aadressil, sest tal oli punane pea.

„Kuule, kas rääkisid midagi või krõbises su nahk?“ pareeris Erka stolilise rahuga kõik kallaletungid, ise kibedast tubakasuitsust läkastades, silmad vesised.

Üks poistest tõusis püsti.

„Nüüd, sõbrad, asja juurde! Olen määratud teile ülemaks. Minu nimi on lipnik Johannes.⁵ Enne Narva jõudmist peab kõigil kuulipilduja-asjandus olema selge kui vesi.“

⁵ Adolf-Mihkel Johannes (1892–1942 Irkutski oblast), VR II/3, Vabadussõja ajal 4. jalaväepolgu, arvati reservi 1921. aastal leitnandi auastmes, hiljem põllumees ja KL Rakvere malevkonna kompaniipealik.